Alexandru Mareş

NUMELE DE FAMILIE AL LOGOFĂTULUI VLAD DIN MĂLĂIEŞTI: NUME MOŞTENIT SAU NUME IMAGINAT?

1. Cunoscut ca traducător din italiană şi germană şi, totodată, ca un *factotum* al Cantacuzinilor[1], logofătul Vlad din Mălăieşti îşi iscălea traducerile efectuate în închisoarea din Milano cu numele de familie Boţulescu. În urma acestei constatări, numele Boţulescu i-a fost atribuit de toţi cei care s-au ocupat de activitatea sa literară ori politică, precum şi de cei care s-au referit ocazional la persoana sa[2]. Examinarea acestui amănunt biografic o vom întreprinde în rândurile de faţă.

2. Despre logofătul nostru, care a avut o viaţă aventuroasă, scursă în cea mai mare parte pe meleaguri străine, informaţiile referitoare la anii petrecuţi în ţară lipsesc aproape cu desăvârşire. Spunând că era originar din Mălăieşti, am consemnat prima dintre cele două informaţii pe care le deţinem pentru această perioadă. N. Iorga, cel care a făcut cunoscute traducerile acestuia, afirma în 1901 că „nu putem spune din care Mălăieşti era originar Boţulescu, adăugând că există o localitate cu acest nume în ţinutul Haţegului şi consemnând, totodată, prezenţa unui căpitan Mălăescu la Craiova în 1779[3]. Referindu-se la traducătorul din italiană al romanului *Varlaam şi Ioasaf*, N. Cartojan îl considera originar din Mălăieşti, jud. Dolj[4], identificare în sprijinul căreia nu a furnizat nicio dovadă. La puţin timp după

[1] N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688–1821)*, vol. I, Bucureşti, 1901, p. 507.

[2] M. Gaster, *Literatura populară română*, Bucureşti, 1883, p. 35; Ioan Bogdan, *Câteva manuscripte slavo-române din Biblioteca Imperială din Viena*, în „Analele Academiei Române", Seria II, Tom. XI, Mem. Secţ. Ist., 1889, p. 27–28; N. Iorga, *Studii de istorie şi de istorie literară*, în „Literatură şi artă română", IV, 1899, p. 20; Dan Simonescu, *Încercări istorico-literare*, Câmpulung, 1926, p. 38–39; N. Cartojan, *Cărţile populare în literatura românească*, Vol. I. *Epoca influenţei sud-slave*, Bucureşti, 1929, p. 241; Emil Turdeanu, *Din vechile schimburi culturale dintre români şi iugoslavi*, în *Cercetări literare*, III, Bucureşti, 1939, p. 185; G. Bezviconi, *Contribuţii la istoria relaţiilor româno-ruse din cele mai vechi timpuri până în 1854*, Bucureşti, 1958, p. 134; Paul Cernovodeanu, *Préoccupations en matière d'histoire universelle dans l'historiographie roumaine aux XVIIe et XVIIIe siècles (II)*, în „Revue roumaine d'histoire", Tome X, 1971, nr. 4, p. 715; Dan Horia Mazilu, *Udrişte Năsturel*, Bucureşti, 1974, p. 227; Andrei Pippidi, *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne*, Bucureşti – Paris, 1980, p. 276.

[3] N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688–1821)*, vol. I, p. 510, nota 1.

[4] *Op. cit.*, p. 241.

LR, LX, nr. 1, p. 95–100, Bucureşti, 2011

BDD-A523 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 07:15:13 UTC)

lansarea acestei ipoteze, N. Iorga susţinea şi el, fără a produce vreun argument[5], că Boţulescu era oltean[6]. Peste ani această opinie va fi întâlnită şi la alţi cercetători[7]. Situarea în spaţiu a localităţii Mălăieşti nu este de fel simplă, soluţionarea chestiunii necesitând corelarea aspectului geografic cu cel lingvistic. Ceea ce se poate susţine cu siguranţă deplină este localizarea aşezării pe teritoriul Ţării Româneşti, examinarea particularităţilor lingvistice din textele lui Boţulescu fiind concludentă în această privinţă. Iată câteva exemple preluate din copia executată de Gr. Tocilescu după traducerea din italiană a romanului *Varlaam şi Ioasaf*[8]: *îi* în *mâine* (24^{r}, 25^{v}), *mâinele* (18^{v}, 36^{v}), *d* dur în *dăspărţească* (7^{v}), *dăstul* (18^{v}), să *dăşchizi* (9^{r}), *n* nepropagat în *genuchi* (32^{v}), *îngenuchia* (36^{v}), *au îngenuchiat* (36^{v}, 41^{v}), *ş* şi *j* duri în *greşală* (23^{v}, 25^{r}), *să înşale* (39^{v}), *să slujască* (15^{v}), fricativele *z* şi *j* în *aprinză* (31^{r}), *auză* (28^{v}), *crezu* (36^{r}), respectiv în *au ajunsu* (31^{r}), *joc* (20^{r}), *au judecat* (30^{r}), prepoziţia *dupe* (6^{r}, 14^{v}, 25^{v}, 26^{v}), notată uneori şi *dupre* (10^{v}, 17^{r}, 18^{v}), cuvântul *zăpadă* (42^{v}) etc.

În această regiune istorică, avem cunoştinţă de cinci localităţi denumite Mălăieşti: două în Oltenia, situate în judeţele Dolj şi Vâlcea (actuala comună Frânceşti[9]) şi alte trei în Muntenia, situate în jud. Buzău (aparţinând astăzi de comuna Cernăteşti), în jud. Prahova (aparţinând astăzi de comuna Râşcov[10]) şi în jud. Ialomiţa (actuala comună Bucu, denumită în vechime Mălăieşti[11]). Câteva fapte de limbă ne permit să restrângem cercetarea numai asupra celor trei localităţi muntene. Avem în vedere, în primul rând, exemplele de tipul *genuchi, îngenuchia*, fără propagarea lui *n* (semnalate mai sus), care astăzi circulă numai în Muntenia[12],

[5] *Radu Cantacuzino*, în „Analele Academiei Române", Memoriile Secţiunii istorice, Seria III, Tomul XIII, Bucureşti, 1932–1933, p. 154, *idem*, *Românii în străinătate de-a lungul timpurilor*, Vălenii de Munte, 1935, p. 107–108.

[6] Nu credem că la această opinie istoricul ar fi ajuns în urma identificării lui Vlad Boţulescu cu Vlad grămăticul şi vameşul din Câneni, care se iscălea în 1689 şi 1691 pe un *Inmologhin grecesc* (*Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria românilor*, în „Analele Academiei Române", Seria II, Tom. XX, 1898, p. 249–251), aşa cum afirmă Violeta Barbu (*Miniatura brâncovenească. Manuscrise ilustrate şi ornamentate*, Bucureşti, 2000, p. 118, nota 254). În realitate, N. Iorga nu a susţinut o asemenea identificare. El socotea însă că Vlad Boţulescu „a început poate ca grămătic şi traducător de cărţi religioase" (*Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688–1821)*, vol. I, p. 507), opinie care îl va determina mai târziu pe Andrei Pippidi să afirme, fără vreun temei serios, că Boţulescu ar fi fost secretarul episcopului Ilarion al Râmniculuı (*op. cit.*, p. 276). Or, înainte de 1706, dată până la care Ilarion îşi va păstra scaunul episcopal, Vlad Boţulescu era prea tânăr pentru a ocupa o asemenea funcţie; vezi Violeta Barbu, *op. cit.*, p. 118–119, nota 254.

[7] Vezi G. Mihăilă, în Ioan Bogdan, *Scrieri alese*. Cu o prefaţă de Emil Petrovici. Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi note de ..., Bucureşti, 1968, p. 67; Dan Horia Mazilu, *op. cit.*, p. 227.

[8] Ms. rom. 417 (BAR).

[9] D. Frunzescu, *Dicţionar topografic şi statistic al României*, Bucureşti, 1872, p. 277.

[10] Nu am ţinut seama de actualul sat Mălăieşti (aparţinând de comuna Plopeni, jud. Prahova), care în trecut s-a numit Vulpeşti (vezi D. Frunzescu, *op. cit.*, p. 277).

[11] Vezi D. Frunzescu, *op. cit.*, p. 72 şi 277.

[12] ALRR – Muntenia şi Dobrogea, I, h. 85; cf. NALR – Oltenia, I, p. 171.

BDD-A523 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 07:15:13 UTC)

teritoriu în care fonetismul etimologic a fost înregistrat şi în trecut: *genuchiul, îngenuchia* (*Lexiconul* lui Staico Grămăticul)[13], *genuchie, îngenuchie* (*Pateric*, 1676)[14], *genuche* (*Apostol*, Bucureşti, 1683)[15]. În Oltenia, ultimul exemplu de întrebuinţare a fonetismului etimologic datează din 1640 (*genuchelor*; *Pravila de la Govora*)[16], dată după care înregistrăm numai exemple cu propagarea lui *n*[17].

O altă particularitate înregistrată în trecut în textele muntene, nu şi în cele oltene, este forma de pl. *picere(le)* (17^{v}, 21^{r}, 24^{r} etc.), notată în cronica lui Radu Popescu[18] şi în *Pravilniceasca condică* (Bucureşti, 1780)[19]. Şi în prezent această formă de plural se întâlneşte în partea de sud a Munteniei[20], de unde s-a extins şi în câteva localităţi din dreapta Oltului[21].

În sfârşit, fonetismul *uleu* (= uliu; 11^{v}; pl. *ulei* 11^{v}), care în prezent a fost notat în localităţi situate în judeţele Argeş, Dâmboviţa, Giurgiu, Prahova şi Teleorman[22], a fost întâlnit în trecut în texte muntene: *uleul, uleului* (*Învăţăturile lui Neagoe Basarab*, copii din 1816[23] şi din 1817[24]).

Particularităţile lingvistice examinate pledează în favoarea originii muntene a logofătului Vlad, născut, probabil, în localitatea Mălăieşti din jud. Prahova, dacă e să ne raportăm la aria actuală de răspândire a fonetismului *uleu*. Cercetări extinse asupra limbii celorlalte traduceri[25] vor putea să aducă noi precizări în privinţa identificării localităţii sale natale.

3. A doua ştire referitoare la perioada trăită în ţară se referă la anii petrecuţi la şcoala domnească de la Sfântul Sava, unde l-a avut coleg pe Partenie Pavlović, viitorul episcop de Karlovci, cel care de fapt ne-a furnizat această informaţie[26]. Partenie a studiat la Bucureşti în perioada 1714–1719[27]. Despre Vlad Boţulescu se afirmă că ar fi părăsit ţara în 1716, însoţind în exil pe doamna Păuna, văduva lui Ştefan Cantacuzino, şi pe cei doi copii ai ei[28], prin urmare i-ar fi putut fi coleg lui Partenie în anii 1714–1716. Nu avem însă nicio dovadă că tânărul învăţăcel ar fi

[13] Ms. rom. 312 (BAR), f. 87^{v}/b, 121^{v}/b.
[14] Ms. rom. 1429 (BAR), f. 76^{v}.
[15] Ion Gheţie, *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, 1975, p. 336.
[16] *Ibidem*, p. 281.
[17] *Ibidem*.
[18] *Ibidem*, p. 385.
[19] *Ibidem*, p. 444.
[20] ALRR – Munt. şi Dobr., I, h. 82.
[21] NALR – Oltenia, I, pl. 8–9, p. 170–171.
[22] ALRR – Munt. şi Dobr., III, h. 442.
[23] M. Gaster, *Chrestomaţie română*, vol. I, Leipzig – Bucureşti, 1891, p. 167.
[24] Ms. rom. 1069 (BAR), f. 57$^{r–v}$.
[25] Avem în vedere investigaţiile în curs de derulare în cadrul proiectului CNCSIS TE–58, intitulat *Opera necunoscută a unui cărturar român din secolul al XVIII-lea. Traducerile din italiană şi germană ale lui Vlad Boţulescu*, coordonator Emanuela Timotin.
[26] Pirin Boiagiev, *Vlad Boţulescu et Partenij Pavlović*, în „Revue des études sud-est européennes", Tome XVIII, 1980, nr. 2, p. 287.
[27] *Ibidem*.
[28] N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688–1821)*, vol. I, p. 507.

BDD-A523 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 07:15:13 UTC)

plecat în 1716 la Constantinopol împreună cu cei care îl însoţeau pe domnitorul mazilit. Cum în 1719 îl găsim în slujba mitropolitului sârb, Moise Petrović[29], slujbă pentru obţinerea căreia a intervenit foarte probabil fostul său coleg, putem presupune că în Serbia a ajuns, venind direct din ţară, probabil, în acelaşi an, 1719, când şi-a încheiat studiile la Sfântul Sava Partenie Pavlović[30].

4. Amintindu-şi de colegul său de studii, Partenie îl numeşte Malaescul Vladul[31]. În străinătate, logofătul muntean este cunoscut ca Vlad din Mălăieşti sau Vlad Mălăiescul. În Ordinul Constantinian pe care i-l atribuie Radu Cantacuzino este numit *Vladislaus S.R.I. comes à Malaesco*[32]. Sub denumirea *Vladul Malaieski* îl găsim menţionat în două scrisori adresate de mitropolitul sârb, Moise Petrović: prima în 1719, către episcopul de Karlovci[33], a doua în 1721, către împăratul Rusiei[34]. Iscălitura *Vladislas Malaeski de Fidélité* se regăseşte pe o petiţie pe care acelaşi personaj o redactează la Viena, în 1738, în numele românilor refugiaţi în Austria[35]. Într-o scrisoare redactată la Viena în 1743, de data aceasta pentru Radu Cantacuzino, el se iscăleşte *Prefectus Vl[adislaus] a Malaesco*[36]. Tot el se iscăleşte *Vladislas de Malaesco* pe o copie a testamentului doamnei Păuna, datată 9 ianuarie 1746[37]. În fine, în actele procesului intentat de austrieci lui Constantin Cantacuzino în 1746, logofătul român este pomenit de mai multe ori sub numele *Malaesky*[38], o dată scris şi *Maleisky*[39].

[29] Emil Turdeanu, *op. cit.*, p. 185.

[30] Obţinerea Ordinului Constantinian, la 1 august 1717, din partea lui Radu Cantacuzino pare a se opune desfăşurării evenimentelor înfăţişate de noi. E greu totuşi de crezut că în 1717, pe când avea 18 ani, Radu Cantacuzino a atribuit diploma respectivă. Aceasta pare a fi antedatată, la fel ca şi manuscrisul care o conţine, datat la rândul lui 1717, dar scris, probabil, mai târziu; vezi Ştefan Gorovei (recenzie la cartea lui Andrei Pippidi, *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne*, în „Analele Institutului de istorie şi arheologie „A.D. Xenopol", XVIII, 1981, p. 733).

[31] Pirin Boiagiev, *op. cit.*, p. 287.

[32] Ştefan Gorovei, *op. cit.*, p. 732; Andrei Pippidi, *L'ordre Constantinien et les généalogies byzantines*, în *Études byzantines et post-byzantines*, III recuillies et publiées par Emilian Popescu et Tudor Teoteoi, Bucureşti, 1997, p. 215.

[33] Dimitrije Ruvarac, *Писма Максима Суворова*, în „Споменик", XLIX, 1910, p. 74.

[34] Dimitrije Ruvarac, *Моисије Петровић, митрополит београдски 1713–1730*, în „Споменик", XXXIV, други разред, 1898, p. 96; Emil Turdeanu, *op. cit.*, p. 185.

[35] Al. Vianu, *Din acţiunea diplomatică a Ţării Româneşti în Rusia în anii 1736–1738*, în „Romanoslavica", VIII, 1963, p. 24. Dacă prezenţa în originalul actului a determinantului *de Fidélité* este suspectă, numele *Vladislas Malaeski* ne este confirmat de un regest în limba rusă al petiţiei respective: *Владислава Валаеско* (sic!); vezi Ioan Bogdan, *Regeste şi copii de documente în slavă şi rusă din arhivele poloneze din sec. XVII–XVIII*, în ms. rom. 5216 (BAR), f. 64 (regest din 8/19 martie 1738); cf. şi G. Bezviconi, *Manuscrise ruseşti ale Academiei R.P.R.*, [Bucureşti, 1948], p. 31; idem, *Contribuţii la istoria relaţiilor româno-ruse din cele mai vechi timpuri până în 1854*, p. 134.

[36] N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino scoase în cea mai mare parte din arhiva d-lui G. Gr. Cantacuzino*, Bucureşti, 1902, p. 191.

[37] A.D. Xenopol, *Istoria românilor în Dacia Traiana*, volumul V, Iaşi, 1892, p. 766.

[38] *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, vol. VI. *1700–1750*, Bucureşti, 1878, p. 594.

[39] *Ibidem*, p. 593.

BDD-A523 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 07:15:13 UTC)

Observăm, aşadar, că în documentele pe care le semnează sau în cele în care este amintit, numele *Boţulescu* nu este consemnat. Atât în ţară, cât şi în străinătate, logofătul Cantacuzinilor şi-a spus sau i s-a spus, în diverse forme latinizante ori slavizante, *Vlad din Mălăieşti* sau *Vlad Mălăiescu*, numele localităţii îndeplinind, în cazul său, funcţia pe care o atribuim de regulă numelui de familie.

5. Aşa cum am amintit, numele *Boţulescu* nu apare consemnat decât în traducerile efectuate în închisoarea milaneză, şi anume în trei dintre aceste traduceri: *Varlaam şi Ioasaf, Viaţa lui Scanderbeg* şi *Istoria de toată lumea*. În titlurile şi prefeţele acestora, traducătorul se iscăleşte *Vladul Boţulescul de Mălăieşti*[40]. În schimb, în *Viaţa Sfântului Felice dei Porri de la Cantalice*, numele traducătorului apare sub forma cunoscută înainte de întemniţare: *Vladul Mălăescul*[41]; aceeaşi iscălitură apare şi pe spatele primei file din *Istoria de toată lumea*[42].

Presupunem că numele Boţulescu a fost adoptat de logofătul muntean în perioada întemniţării sale. Sunt trei fapte care pledează în sprijinul supoziţiei noastre. Primul dintre ele, semnalat deja, îl reprezintă absenţa numelui respectiv până în anii 1763–1764, de când datează aceste traduceri. Al doilea fapt care ne-a reţinut atenţia este relaţionarea semantică, deloc întâmplătoare, între numele *Boţulescul* şi *Mălăiescul*. În iscălitura *(Vladul) Boţulescul de Mălăieşti* devine transparentă sintagma *boţul de mălai*, înregistrată în creaţiile populare[43]. Departe de a fi moştenit, numele *Boţulescul* nu a fost o alegere incidentală. Al treilea fapt, care explică motivul acestei alegeri, se regăseşte în traducerea *Istoriei de toată lumea*. Într-un pasaj al scrierii în care se explică modalitatea de formare în germană a numelor de persoane de la nume de localităţi, traducătorul intervine cu următoarea lămurire: „adecăte ca cum s-ar zice Şărban Boţulescul de la numele cetăţii Boţolo”[44]. Luând cunoştinţă, probabil, în închisoare, de localitatea italiană Bozzolo, situată în provincia Mantova, Vlad Mălăiescu a asociat-o cu rom. *boţ*, asociere favorizată de faptul că termenul comun *bozzolo* desemnează, printre altele, cocoloşul (de făină etc.)[45]. Astfel, numelui inventat *Boţulescul* i s-a conferit o origine mai aleasă, italienească. Pentru acest logofăt, hrănit ani buni, în proximitatea unui vânzător de himere – l-am numit pe Radu Cantacuzino –, cu iluzoriul titlu de suprem prefect al Ordinului Constantinian, adoptarea unei asemenea filiaţii fanteziste nu trebuie să ne surprindă.

Cuvinte-cheie: Mălăieşti, localizare, Mălăiescu, Boţulescu, nume moştenit, nume imaginat.
Mots-clés: Mălăieşti, localisation, Mălăiescu, Boţulescu, nom hérité, nom imaginé.

[40] N. Iorga, *Studii de istorie şi de istorie literară*, p. 21–22, 27.
[41] *Ibidem*, p. 28.
[42] *Ibidem*, p. 22.
[43] DA, s.v. *boţ*.
[44] Pentru aflarea acestui detaliu îi sunt îndatorat doamnei Emanuela Timotin, care ne-a pus la dispoziţie transcrierea unui fragment de câteva file din scrierea respectivă. Îi adresăm şi pe această cale mulţumirile noastre.
[45] *Dizionario italiano – romeno. Dicţionar italian – român*. Coordonator Alexandru Balaci, Ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1998, p. 144.

BDD-A523 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 07:15:13 UTC)

LE NOM DE FAMILLE DE LOGOTHÈTE VLAD DE MĂLĂIEŞTI: NOM HÉRITÉ OU NOM IMAGINÉ?

(Résumé)

La convinction que le logothète Vlad de Mălăieşti, traducteur de certains écrits italiens et allemands, a porté le nom de famille Boţulescu, convinction d'une large audience parmi les specialistes, n'a pas une base scientifique. Ce nom a été adopté par le logothète de la Valachie au crépuscule de sa vie, pour prouver une origine elevée.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

BDD-A523 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 07:15:13 UTC)